

ITINERARIS DE LECTURA

Josefa CONTIJOCH

Edició:

Institució de les Lletres Catalanes
Portal de Santa Madrona, 6-8
08001 Barcelona

Elaboració:

Servei d'Ensenyament del Català
Via Augusta, 202
08021 Barcelona

Autor: Víctor Pallàs Arisa

Barcelona, setembre de 2005

JOSEFA CONTIJOCH

1. QUI ÉS?

Josefa Contijoch i Pratdesaba neix a Manlleu, el 20 de gener de l'any de l'aiguat (1940), en una família amb gran interès per la literatura. El seu avi era un lletraferit i el pare –un intel·lectual que es prenia molt seriosament la literatura– va muntar una impremta quan era molt jove. Des de ben petita va mamar i li van inculcar aquest interès per la cultura. A casa seva, en el negoci de llibreria que hi havia, a Manlleu, tots els diaris i revistes que arribaven eren objecte de la seva voracitat lectora. D'aquesta manera va arribar als llibres. I, com no podia ser altrament en aquells finals dels quaranta, almenys en català, començà a llegir Verdaguier, volums de la Bernat Metge que hi havia a la biblioteca familiar i totes les novetats que anaven arribant a la llibreria. Cal pensar que el món editorial d'aleshores era encara assumible, contràriament a l'actual, en què una novetat empeny l'altra. Amb aquests antecedents, Josefa Contijoch es convertirà en llibretera i recomanarà llibres als clients; d'aquesta manera contribuirà a fer créixer els propis estímuls culturals en d'altres persones. Tal com ella mateixa confessa:

Tot el que anava arribant a la llibreria m'ho llegia perquè en aquell temps encara era abastable, encara l'edició no era tan bèstia com ara. Aleshores jo era una llibretera feliç, recomanant llibres. Un altre element que m'influïa era el cinema. En aquells anys de grisor i avorriment jo només tenia els llibres i el cinema.¹

El cinema és un dels altres elements present tant en la narrativa com en la poesia d'aquesta escriptora. Les seves novel·les *Potala* i *Els dies infinits* podrien esdevenir fàcilment uns bons guions cinematogràfics per tal com han estat construïdes des de tots els punts de vista (personatges, escenaris, ritme de l'acció etc.). El cinema també ha influït directament en algun dels poemes (“Després de veure *Nosferatu* de Werner Herzog” del llibre *Les lentes il·lusions* n'és un exemple clar) i en molts versos.

La passió pel cinema de Contijoch, a més, és tota una font d'informació per al lector que no hi estigui especialment avesat, sigui perquè no hagi entrat en el tema o perquè, simplement per edat, no hagi pogut viure el cinema dels anys quaranta, cinquanta, seixanta... Tota aquesta aportació d'informació la influeix artísticament i estèticament i, des de ben jove, als tretze anys, comença a escriure poemes, *sense tenir consciència del que feia*. Un dels primers poetes que la influeix és el romàntic alemany Heinrich Heine. Paral·lelament, però, les lectures d'allò que avui anomenem còmics, TBO, Florita, El home emmascarado, Rik Kilby (*en aquelles edicions de paper bast que feia Bruguera*), també marcaran l'escriptora. Tot i la seva heterogeneïtat, li representaran una ampliació de l'espectre cultural en el qual es movia i, per extensió, la portaran a la lectura de la premsa diària, que arribava puntualment a la llibreria:

Ràpidament, va ser un campí qui pugui, tota una barreja de paper imprès de tota mena. Fins i tot el diari La Vanguardia me l'endrapava també cada dia.

Tot aquest ambient “en blanc i negre” acompanya els seus orígens literaris i explica una primera experiència poètica en castellà (*De la soledad primera*, 1964, i *Aquello que he visto*, 1965). L'entorn dels anys de postguerra, a Manlleu, però també en general a Catalunya, era limitat. No es podia viatjar a l'estranger; des de la Plana de Vic se solia arribar, com a molt, a Puigcerdà (*o a Bourg-Madame!*). Per aquestes raons

¹ Fragments de la conversa de Víctor Pallàs amb Josefa Contijoch, que va tenir lloc el dia 2 de setembre de 2005.

el cinema esdevé una porta, una finestra oberta al món; suposava el “glamour” d’una gent “guapa” que, a més a més, fumava:

Jo vaig començar a fumar perquè es fumava en el cine. En aquella Espanya franquista tot era molt costerut: els capellans amb aquelles sotanes negres, aquell rigor, aquella sensació de pecat permanent. Les monges ens predicaven a les nenes la puresa com a element bàsic i essencial de les nostres vides. Tot era molt heavy en aquells anys quaranta. L’educació franquista era un cau d’iniquitat. La literatura, el món de la cultura que jo reverenciava i el cinema van representar una escapatòria de llibertat i al mateix temps unes estètiques.

Moltes imatges cinematogràfiques extretes d’aquell cinema poden deduir-se en la seva obra. Escenes de por:

La por que he arribat a passar al cine! Recordo “Los crímenes del Museo de Cera”, que em va fer passar tota una nit de por, després de veure-la... I aquelles escenes fantàstiques, aquells petons que els senyors feien a les senyores, tombant-les. Eren coses que em representaven un món de llibertat. Recordo, molts més cap ençà, el “Nosferatu” de Werner Herzog, aquella imatge en la qual el vaixell buit arriba a Amsterdam i es fica pels canals sense govern perquè tothom és mort. Aquella sensació de solitud misteriosa és una imatge que no es pot explicar, que et crea un sentiment...

Tota una escenografia per a una literatura, visible en l’enfocament d’escenaris (el castell de Roquesalbes) o en els personatges (la Demi Mondaine), per només esmentar la novel·la *Els dies infinits*. De retruc i per lògica, és obvi que tot aquest primer itinerari vital de Contijoch influeixi en la seva creativitat; noms com *Gessamina*, *Roquesalbes*... són records de la infantesa i els fa entrar en el joc de la ficció. Hi ha, en els diversos àmbits descrits, una sublimació de la realitat cap a la literatura amb referents reals explícits (famílies i paisatges de la comarca). Això és del tot evident en *Els dies infinits*, però també en tota la resta dels seus llibres. Una memòria històrica, familiar i social.

Depassada la infantesa, i després dels estudis de comerç i d’idiomes a les monges Carmelites de Manlleu, cursarà estudis de filologia a la Universitat de Barcelona. Aquest darrer complement biogràfic serà el que donarà l’empenta definitiva a Josefa Contijoch per endinsar-se en l’activitat literària i professionalitzar-se. Des que l’any 1963 va organitzar el grup artístic-literari Cau Faluga, juntament amb el pintor Joan Parés, ha col·laborat i impulsat nombroses iniciatives culturals. Des de l’any de la seva creació (el 1992, per iniciativa de Montserrat Abelló i Maria-Mercè Marçal), forma part del Comitè d’Escriptores del Centre Català del Pen Club i és de l’equip fundador del col·lectiu Quark poesia.

2. QUÈ ESCRIU I COM ESCRIU?

L’obra de Josefa Contijoch es reparteix entre poesia i narrativa. Per bé que inicialment el camí triat fou el poètic, posteriorment l’alternarà amb la narrativa:

La poesia és per a mi com una necessitat absoluta sense la qual no sé si podria considerar-me viva i la narrativa es presenta de tant en tant com una cosa imperiosa, una cosa que necessito explicar amb més pàgines, amb més fragments.

La poesia deixa entreveure aquella immediata que té tot creador de deixar escrit allò que el preocupa o li interessa, d'una manera més breu que no pas amb la prosa:

La poesia és allò més concís. Diria que escric amb aquell instint de posar ordre al caos. La poesia és un conhort de l'esperit i és un valor transmissible a qualsevol edat. En el meu afany creatiu potser sí que necessito l'escriptura per explicar-me, identificar-me i, probablement, donar sentit a aquesta mena de caos que és la vida. Jo crec que escric de la manera que escric per aquesta raó mateixa. I ho faig, si se'm permet l'expressió, una mica voluptuosament perquè l'escriure, per a mi, és un gust. No és només necessitat del que sóc jo sinó que hi entra el gust.

Els llibres de poemes *Ales intactes* (1996) i *Les lentes il·lusions* (2001) marquen dues etapes ben determinades d'aquesta ordenació del caos de la qual parla Contijoch.

L'interès per la poesia ve de molt lluny. En l'autora que ens ocupa, aquest interès diríem que s'eixampla a la resta de tota la seva obra i n'impregna fragments. De fet, a *Rímmel*, novel·la publicada el 1994, apareixen fragments en vers i, fins i tot, algun poema sencer. I val a dir que no desentona en absolut del conjunt. Una manera d'ordenar el caos a què al·ludia suara l'escriptora. Les experiències, vivències i intencions apareixen adequadament sublimades en l'obra que l'autora lliura al públic. Diu Pilar Cabot, ran de l'obra *Ales intactes* (1996):

En el conjunt de l'obra de Contijoch hi trobem una voluntat crítica que en ser aplicada al poema es conjuga amb recursos –fonamentalment lírics– que subtils raons d'equilibri, i també de contrast, fan molt efectius. Contijoch fa una poesia de combat i de calma, d'acció i de reflexió. Res no hi és gratuït. S'ocupa d'allò que és essencial i ho fa de ple acord amb la seva personalitat, amb els seus interessos humans i socials. La coherència entre l'autora i l'obra és indiscutible.²

Totes aquestes consideracions també valen per a la seva narrativa. *Potala*, la primera novel·la, de 1986, ens serveix d'exemple. Contijoch, en fer-la, confessa que s'hi va divertir molt; ara hi havia una intencionalitat i premeditació que la van motivar: la necessitat de trobar una novel·la “divertida” que fins aleshores no havia trobat. A les tertúlies, amb els amics de lletres, s'interrogaven sobre la novel·la catalana d'aquells moments. Qui en feia, com es feia i què es feia. Van concloure que calia buscar una nova via, un nou camí, modernitzar. Aquesta idea, per ingènua que pogués semblar, va portar Contijoch a la recerca d'una panacea de la narrativa ideal; o sigui, que va aplegar cultura, felicitat i ganes de llegir, amb un cert afany aventurer que tenia en aquells moments (anys vuitanta). Així va fer córrer món a la protagonista, alhora que retia homenatge als escriptors que l'havien influït al llarg de la seva carrera.

Endinsant-nos una mica més en la narrativa de Josefa Contijoch trobem *Rímmel*, la novel·la qualificada de “dinamitada” per Maria-Mercè Marçal, qui, en el pròleg del recull poètic *Ales intactes*, escriu, referint-se a *Rímmel*:

[...] “novel·la dinamitada”: apoteosi del fragmentari, trencaclosques impossible, desintegració de qualsevol ombra de personatge o de trama convencional. Mar d'innúmeres onades on suren restes de tot i de no-res. I planant per damunt de l'escena del naufragi, la politesse del rímmel que inhibeix la facilitat de la llàgrima.

² Tertúlia de Pilar Cabot amb Josefa Contijoch, celebrada a la Biblioteca Joan Triadú de Vic el segon dissabte d'octubre de 1999.

En aquesta novel·la, l'autora s'enfronta a un repte semblant, suposo, al que, en el seu segle i la seva circumstància, devia enfrontar-se La Bruyère en escriure *Les caractères*. A través de la Dolça Mauri i Vilaplana ("la ponderada Dolça") construeix una novel·la-puzzle que vol analitzar les relacions de parella. Ho fa perquè s'ha adonat que algunes no funcionen i d'altres sí. No pretén una novel·la a l'ús amb uns protagonistes concrets (llevat de la Dolça), sinó que ajunta una sèrie d'anecdotes impossibles que il·lustren el que l'escriptora ens vol dir, sense que calgui seguir cap fil. Surten les relacions humanes vistes per una dona, des de diverses vivències i angles; Són fragments totalment independents que la protagonista, la Dolça, anirà articulant, amb ganes que tot acabi bé, de mantenir la parella, d'entendre-la... tot i que, a la fi, sempre se l'acaba "fotent". Aquesta novel·la va tenir molt èxit i es va vendre molt. Era, d'alguna manera, susceptible de ser entesa des dels diversos punts de vista aportats per la narradora.

La intenció amb la qual és escrita *Rimmel* és del tot innovadora, tot i venir de la tradició dels millors clàssics. En català és gairebé impossible trobar-ne antecedents. Podrien acostar-s'hi els aforismes i dites, però mai en trobaríem una seqüència que els lligués temàticament al llarg de gairebé 150 pàgines amb una mateixa intenció psicològica. Una simple frase ho pot dir tot (ironia inclosa): *Es deia Joaquina Desviada i feia de psiquiatra*. En *Rimmel* n'hi ha, d'ironia, fins i tot ratllant el sarcasme. La ironia interessa a l'autora perquè considera que és un element d'allunyament de la realitat, cosa que permet ser més objectiu amb un mateix:

Si una es pren les coses de la vida massa seriosament, sempre arriba un punt que t'hi veus tan involucrada que et falta distància. La ironia crec que és una virtut suprema que et permet distanciar-te de tu mateixa i veure't una visió pròpia una mica més, diríem, "oxigenada".

Contijoch intenta fer un panorama de les relacions de parella, de les relacions afectives. Hi defineix uns caràcters que són diverses versions de les relacions home-dona, de com van les coses i com no van; de com t'estimes i com et baralles. Sense donar consells. És un intent de fer un retrat de la nostra època, de com es viu. La voluntat de l'escriptora és de no explicar cap amor romàntic, sinó més aviat constatar una desfeta, qui sap si desenganyada, àcida o sarcàstica. De la ironia al cinisme hi ha un petit pas; Contijoch reconeix que, en el fons, encara hi ha un grau d'ingenuïtat per esdevenir totalment cínica. *El cinisme, diu, és quan ja no queda cap salvavides*

La tècnica constructiva d'aquesta novel·la es basà en l'acumulació de molt material; la feina va ser, després, fer-ne el *collage*:

Ara hi fico això, trec allò altre... Feina d'anar triant, eliminant, recuperant. Jo participo d'aquella visió utòpica d'aquells autors que han existit i volgut fer "l'obra completa"; de tenir la sensació de dir-ho tot i que tota la teva obra formarà un sol llibre. Jo crec que aquesta és l'ambició de la majoria d'escriptors.

És a dir, el concepte d'*obra total* dels romàntics, com Josep Pla que tota la vida va propugnar que el que ell volia fer era un llibre de memòries. Contijoch se situa entre aquells autors que estan fent sempre un llibre, un únic llibre (en la forma que sigui, prosa, poesia...), i que, quan es morin, si és que l'obra val la pena i algú la recupera, s'analitzarà tota l'obra en conjunt per veure què en resta per a la posteritat.

L'obra de l'escriptora, suggereix també, més enllà de *Rimmel*, la consideració general de si es tracta en el seu conjunt d'una narrativa/poètica feminista o no. Massa sovint el crític es deixa endur per les etiquetes. Hom necessita posar etiquetes per comoditat; és més fàcil adjectivar. Contijoch, però, defuig els adjectius; és una dona que escriu i,

per tant, escriu com a dona que és. Aquest fet no pot ser aliè a la història i a les circumstàncies que li ha tocat de viure:

En la meua època de joventut estava adscrita al moviment feminista, se n'havia de ser. I tocava, com ser antifranquista, progressista, catalanista. A mi em tocaven una sèrie d'"ismes" als quals em vaig adherir de cor. El que passa és que quan jo escric faig una literatura de dona perquè no sóc un home.

Un altre dels aspectes per destacar de Contijoch és el "cànon" que ens ofereix; la tria dels escriptors que, al seu parer, han estat més importants en la història universal. Fa un repàs als seus deutors literaris, a la gent que ha llegit i li ha deixat petja. Són per a ella com grans amors literaris. I en aquest cànon també s'ha d'incloure la Bíblia. A tota la seva obra n'hi ha prou referències, no necessàriament explícites.

El seu cànon és especialment visible en la narrativa. Estèticament ha estat influïda per un nombre considerable d'escriptors, dels quals "s'enamora" i deixa rastre, ara i adés, en els seus llibres. Faulkner ha estat un dels principals:

[...] ho tinc tot, en versions diferents (en català no hi havia gairebé res, però sí en castellà, anglès, francès...). Normalment quan has passat una d'aquestes temporades "amoroses" et deixa petjada. Fins on arribarà aquesta petjada, no ho sé. O potser t'has enamorat d'aquell autor perquè té molta proximitat a la teua manera d'entendre la literatura o a la manera d'entendre una determinada forma de narrar. Si te l'estimes tant és perquè dius "és això, el que jo vull".

Però n'hi ha molts més, d'escriptors: els de la literatura francesa (la Yourcenar, la Marguerite Duras...), els italians (Quasimodo, Saba) i els grecs (Elitis, Kavafis, Ceferis...). Contijoch reivindica que tot allò que hagi llegit amb passió autèntica segur que t'ha influït. Al llistat afegeix Döblin, Eliot, Paul Celan... *i mira que és aspre!* D'aquest escriptor francès valora la seva justesa de paraula, aquesta, però no l'altra; cosa que en poesia és essencial. Pel que fa als catalans, es confessa deutora de Segimon Serrallonga, mal que... *hauria de repassar tota la meua biblioteca per ser justa i no oblidar-me'n cap!*

També hem de parlar de la "coralitat", el gran nombre d'elements que conjuga i aplega Contijoch en la seva producció literària. Ben constatable a *Rímmel*, és una constant en les altres novel·les així com, lògicament, també ho és en la seva poètica. Contijoch recull tots els ecos que li arriben. Tant a *Rímmel* com a *Les Vacants*, la seva darrera obra (2005). Llibre coral, aquest darrer, que incorpora de veu pròpia només el fragment introductori de cada capítol. Tota la resta són fragments d'altres dones, de totes les dones possibles, del segle xx. A Contijoch aquesta "coralitat" li interessa molt perquè és el que dóna el terme mitjà ajustat d'una realitat, les diverses veus i opinions. En *Rímmel*, per exemple, el paper de la Dolça és el paper de la dona que encara s'ho creu, que encara es creu que pot salvar la parella amb les seves bones intencions. Però la realitat li demostra que és molt difícil. En *Rímmel* també hi ha des de la cínica fins a la bona fe, passant per l'enamorada i la desenamorada. La visió coral de les coses, doncs.

En qualsevol autor la influència de l'exterior que l'envolta és perfectament constatable. Contijoch no n'és l'excepció. Tornant, encara, a *Rímmel*, s'hi descobreix un retrat de dones *tutti quanti*. Dones que l'escriptora havia vist a la visita del metge; a l'autobús, al metro o al teatre. Els diversos prototipus de dona saltaven ràpidament a la vista de l'escriptora amatent, per a la qual tot era informació. Contijoch s'autodefineix com una "copiona" d'allò que anava veient:

En general l'observació humana m'inspira molt. Com aconsellaven Henry James o Virgínia Woolf: observa, observa i observa. Sempre porto paper i llapis perquè en tot moment hi ha alguna cosa que m'inspira. En prenc nota i aleshores m'hi dedicaré o no. La informació ve de l'observació. De tant en tant vaig al Liceu. M'agrada arribar-hi d'hora i vaig retratant, com si portés un escàner, la parella tal, aquell senyor que, la senyora... no puc evitar-ho, és com un defecte, un xafarderisme intern que només surt a la llum si publico. Si no, m'ho quedo per a mi.

Josefa Contijoch necessita molt temps per a concebre una obra literària. És ràpida d'execució, però en l'elaboració i en la composició va molt lenta. Per exemple, *Les Vacants* ha estat un treball que li ha suposat set anys (recollida de textos, etc.). Una lentitud provocada perquè, en no ésser una persona programada, d'entrada se sent sempre perduda. L'acumulació de material no esdevé efectiva fins que no pren una direcció determinada. Un cop comprovada aquesta línia és quan cal considerar que *qui ha de dirigir el cotxe sóc jo, que he d'agafar el volant*. A la novel·la *Els dies infinits* (2001) organitza un "tempo" narratiu perfectament estructurat: comença a l'any 1900 i acaba al 2000. L'execució va costar poc temps a l'escriptora. En canvi la dificultat fou arribar a la conclusió que ho havia d'ordenar d'aquella manera. Tenia moltíssims fragments de prosa que havia anat escrivint i aquella ordenació aparentment fàcil esdevingué molt feixuga. Contijoch deplora la manca mètode: *em deixo portar. Ara mateix estic pensant en una cosa i encara no sé què faré*. Manca de mètode, de tota manera, que té l'excepció en la seva primera novel·la, *Potala*, ràpida tant d'elaboració com d'execució; fou una explosió continguda que va anar-se desenrotllant. Potser perquè era la primera i la més ingènua d'esforç.

Contijoch juga molt amb els personatges, alguns dels quals, en el decurs de l'acció on estan inserits, esdevenen símbols. Com a tals, l'escriptora els bateja ben sovint amb renoms. És el cas d'*Els dies infinits*, novel·la on hi ha una barreja de personatges coneguts i d'imaginats extremadament suggerent. Aquí hi entra el cinema i aquelles dones alliberades d'entreguerres, de la *rive gauche* parisenca, que anaven sobrades de diners i de llibertat. La Demi Mondaine n'és una mica el paradigma. La Maria, en canvi, que gairebé no havia sortit mai de Manlleu, li fa de contrapunt.

Igualment els escenaris tenen un paper rellevant:

Aquests dies d'estiu [2005] he anat a fer excursions pel Collsacabra [Osona]. Al punt on hi ha les Viles, una gran i bella casa de pagès, és on podria situar-se el castell. Potser en un punt més elevat.

És evident que els escenaris que tria l'autora, unes vegades més concrets i unes altres més difusos, són indrets imaginats, idíl·lics, però amb prou referents reals per situar-los, si s'escaigués, en un mapa.

Caldria, finalment, fer una darrera consideració sobre la llengua que empra Josefa Contijoch. Les expressions ocupen un paper important en el seu discurs. Tant, que des de fa temps que les va recollint i ordenant en un diccionari particular. *Estem molt afatxegats, llavors pla!...* i construccions semblants, les recupera en la mesura que les inclou als textos que publica i, alhora, les ingressa en l'esmentat diccionari propi. El llistat l'engreixa també amb els modismes i frases fetes de la Plana de Vic que han anat caient en desús amb l'esperança que, a la llarga, amb altra gent osonenca, pugui fer-se una edició de tot aquest ric repertori lingüístic.

Per a ella, escriure és memòria; memòria històrica, personal i del llenguatge. Com que tot va desapareixent contínuament com a cosa irreversible general, el fet que hi hagi

algú que conservi aquesta memòria esdevé com una obligació: cal conservar allò que tu has utilitzat. El lèxic és molt important: tot el discurs del català *light* no interessa a l'escriptora. S'ha de donar a la llengua el màxim de riquesa que es pugui:

Prou que es transformen i s'empobreixen, les llengües! No cal que hi col·laborem, en aquest procés. No hem d'empobrir sinó enriquir. Les expressions que faig servir des de la meva infància i joventut són un valor afegit.

Com ha estat dit també d'algun altre autor, Josefa Contijoch, ella sola, és tota una literatura. Per tots els registres literaris que toca (i aquí, n'hi trobareu un breu tast) és una escriptora que sap transmetre al lector el tarannà de tota una generació amb un estil clar, net i de clara consciència crítica. Sempre des del punt de vista de dona i aplegant tots els bocins, fins al més petit, del mirall stendhalià (si se'm permet l'adjectiu), aconsegueix fer reflexionar el lector, a vegades amb cert deix de melangia. Sense donar consells ni lliçons de moral. No tots els escriptors arriben a aconseguir-ho, això.

3. ITINERARIS DE LECTURA

➤ **Potala**

Edat de lectura

Potala ofereix una lectura àgil com a novel·la d'aventures que es pot llegir a partir dels tretze o catorze anys.

Argument

En data indeterminada, una agent del Ministeri de Cultura de la Catalunya independent és encarregada per les altes instàncies del Departament de Cultura del Govern de la Generalitat de buscar arreu de món un personatge misteriós: Madame Narrativa. Perseguida pel dolent Pop de Neó, viurà un seguit de situacions i aventures per tal d'acomplir la seva missió.

Estructura

Novel·la escrita en primera persona, la protagonista en fa de narradora. El seu itinerari és l'excusa per justificar, en quinze capítols, tot un pelegrinatge per diversos escenaris amb rerefons literari. El personatge de ficció enllaça amb d'altres de "reals", referents en la història universal de la literatura (Contijoch proposa el seu propi "cànon" literari). Una volta al món amb sortida de Barcelona i arribada al mateix lloc.

Tema

La intenció de l'obra, publicada el 1986, és de reivindicar o reinventar la novel·la catalana més fresca i més àgil. Per aquest motiu tenim la Madame Narrativa, que no apareixerà fins al final. La manca en aquells moments d'obra narrativa sòlida, conseqüència directa d'aquella "generació sense novel·la" (Yates) facilita la reflexió sobre una etapa determinada de la nostra història literària de finals del segle XX, en la qual la narrativa de ficció experimentà una davallada important.

Personatges

L'agent Remei Corsolitari i Vilaregut és gairebé l'única protagonista totalment de ficció. S'autodescriu, puntualment i exacta al Prefaci:

Reconec que m'agradaria assemblar-me, físicament a la Dominique Sanda, amb la seva llargada i la seva melangia concupiscent. Però, no. Sóc tota una altra cosa: alçada mitjana, de nena agranada amb les menges de postguerra, quan no es coneixien la sobrealimentació ni els iogurts ni els minipimer ni les trituradores un-dos-tres, i la meva dentadura a mig fer mastegava costelles de xai estireganyoses, que feien bola. D'alçada, doncs, poc vitaminada. Pell alabastrina, ulls foscos, a vegades de mirada profunda, a causa de la miopia. Sense ulleres o lentilles, la mirada pot arribar a ser profundíssima. Nas, boca i orelles normals. Cabell rogenç arrissat natural, sense exageracions africanes; simplement, ondulat. La meua veu és indiferent, jo diria que curta de to, i més si pretenc forçar-la per a fer-me sentir. (p. 7-8)

Pràcticament aquesta és l'única descripció concreta de l'obra (complementada en el paràgraf següent amb un complet retrat/perfil psicològic), a part de la de l'altre personatge de ficció que surt al final, l'Enriquet Vilaprinnyó. Com sol ser freqüent en tota novel·la d'acció i aventura, hi ha el "dolent", el malvat que intentarà per tots els mitjans que la protagonista no trobi Madame Narrativa. És el Pop de Neó, que apareixerà en els moments més inesperats i que no direm si se'n surt o no, de la seva missió. La resta de personatges que acompanyen la "detectiva" (tal com s'autodefineix la Remei) provenen del món real / història literària. Podríem dir que el seu retrat és l'arquetipus que cada lector es fa, després d'haver-los llegit (o sentit parlar), dels autors triats. Per aquest motiu, es tracta de descripcions molt sumàries (o, fins i tot, el nom pot ésser-ne única referència); això sí, acompanyades de breus constatacions contundents, a vegades un pèl iròniques, que emmarquen l'home i la seva trajectòria. No dubta en cap moment de barrejar, si escau, espies i actors amb escriptors. Artistes al capdavant, cadascun en la seva especialitat:

El tren xiula i arrenca. Vaig al vagó restaurant, a prendre unes copes per refer-me.

Aprofitant l'avinentosa faig la manilla amb una colla de senyors selectes que m'hi han convidat. Són John Le Carré, Alec Guinness, Kim Philby, Anthony Blunt, el tàndem Burgess-MacLean, James Mason, T.E.Lawrence... tan britànics i tan espies. Sempre m'han agradat aquests individus clàssics i arrogants, amb un toc de perill controlat, amb el bon gust de l'amable distància, que a res no comprometen ni obliga. (p. 55-56)

No cal dir que el llistat de personatges que poblen la novel·la és extensíssim. Per aquest motiu, l'autora ja ho avisa des del principi i reserva al final de tot una útil "Guia de personatges", ordenada segons els capítols on van apareixent. Caldria parar, finalment, una atenció especial a tots aquells noms que provenen de l'àmbit cinematogràfic. Contijoch s'hi troba especialment còmoda.

Suggeriments didàctics

1. Una opció pot ser l'estudi dels escenaris on es desenvolupa l'acció. Tot i que, com ocorre amb els personatges, els escenaris i les situacions van passant, sí que hi ha moments en els quals la Remei s'atura en la seva recerca i els descriu. Per exemple, el tiberi al castell de Knole:

Hi ha de tot: torradetes amb mantega i salmó fumat, medallons de rap amb una salsa verda, un bistec amb tomàquet i mongeta tendra, carbassó fregit amb ceba, ampolletes de curry i de shutney, compota de raïm i préssec, plum-

cake casolà i un pastís de gerds. Ah!, i una ampolla de Château Mouton Rostchild collita del 26. Pas mal, que deia aquell. Aquesta gent no s'està de res. (p. 36-37)

2. Una altra opció podria ser el perquè de l'itinerari triat: Barcelona, Trieste, Berlín, Knole, Canadà, Rússia, Florència... Fóra interessant una referència i/o emmarcament previs de les principals obres i escriptors que se citen al llarg de l'acció (*La Divina Comèdia* / Dante, *Guerra i Pau* / Tolstoi, *Sota el volcà* / Lowry...).
3. El personatge de la Madame Narrativa contraposat al de Pop de Neó: treballar aquest aspecte pot ser una oportunitat per reflexionar sobre el joc realitat/ficció en tota creació (literària o artística en general).
4. També es pot confeccionar el "cànon" literari a partir dels diversos autors triats per l'autora al llarg de l'acció. Cal fer una explicació prèvia del perquè de l'arbitrarietat de les antologies i del concepte de "cànon".
5. Finalment, es pot treballar la llengua i el lèxic de Josefa Contijoch. Buscar referents que l'animen: *a cremadent, salsit...* i proposar un exercici de sinonímia a través dels exemples que prèviament s'hauran anat seleccionant al llarg de la lectura de l'obra.

➤ **Rímmel**

Edat de lectura

Per les seves característiques, *Rímmel* és un text que s'aparta de les pautes de lectura convencionals. En no existir un fil argumental únic, cal donar unes orientacions mínimes i explicar algun precedent literari d'aquest estil narratiu. Pel fet que tracta el tema de relacions home-dona és adequat que el lector les pugui entendre de manera crítica. Per tot això, la seva lectura és recomanable a partir dels setze o disset anys.

Argument

L'amor, des d'un punt de vista femení. Genèricament considerat, apareix "l'amor" com el motor de petits fragments narratius (intercalats, de tant en tant, per algun poema) que il·lustren l'acció. El conjunt esdevé un retaule coral reflex del comportament humà (almenys, l'occidental).

Estructura

A través dels "fragments" esmentats, l'autora esbossa –traça– un retrat de la nostra societat actual. A l'estil dels clàssics (*Les Caractères*, de La Bruyère, se m'acut) pot llegir-se des de qualsevol pàgina, anant endavant, enrere o espigolant d'aquí o de més enllà, com a bon anecdotari. No hi ha un fil argumental explícit ni una acció progressiva que guï un *tempo* narratiu a través de l'acció dels personatges.

Tema

L'autora reflexiona a partir del fet mateix d'ésser dona i com aquesta realitat s'emmarca en la societat del segle xx. Tota la problemàtica derivada de la submissió i/o acomodació del sexe femení subordinat al sexe masculí i la reacció que se'n desprèn. Ho planteja des de tots els angles de la realitat social diversa amb un rerefons psicològic. El conjunt esdevé un veritable treball de camp sobre les conductes

i relacions humanes; un exemple perfecte per treballar, des d'una perspectiva crítica, la convivència a l'aula.

Personatges

Com s'ha dit, l'obra és un conjunt coral; personatges de ficció barrejats amb referents reals. Excepcionalment, se'n repeteix un: la "ponderada Dolça", personatge arquetípic que es defineix sempre per mitjà dels seus pensaments en relació a l'oposat masculí:

"Per què no ser sincera, amor, i confessar-te que no sé on anar i que per això no me n'he anat? Gaire sinceritat engavanya. Val més no ser sincera, amor, val més anar repetint les estúpides frases quotidianes", pensa la ponderada Dolça mentre escombra el llarg i ample corredor. "Com que gaire sinceritat engavanya, digue'm mentides, frases sense sentit, sisplau. Demà serà un altre dia". (p. 110)

Suggeriments didàctics

1. Caldria fer un treball previ sobre les obres literàries "corals": la problemàtica de l'acció sense un protagonista clarament explícit; la indefinició de determinats personatges sotmesos a una tesi (símbols i arquetipus). Un referent possible és *La Colmena* de Camilo José Cela o l'obra esmentada de La Bruyere. Distinció i discerniment entre narració estricta i assaig.
2. Es pot fer l'estudi dels personatges que Contijoch presenta: a partir d'un nombre determinat de fragments (fer-ho de la totalitat fóra excessiu), escatir qui representa què i determinar fins a quin punt són textos que ultrapassen l'anècdota per incidir en la categoria. En altres paraules, quina pot ser la tesi que proposa l'escriptora? És una literatura femenina o feminista? Quin significat té el "protagonisme" de "la ponderada Dolça"?
3. Un tema reiterat en tota la seva obra literària és el cinema. Es pot fer un repàs de les pel·lícules que esmenta i el comentari que n'extreu, com a base per al treball: El cinema segons Contijoch.
4. *Rímmel* abasta molts temes actuals:

Per amor, les dones fem miracles: abandonem el lloc de treball, l'origen geogràfic, la identitat genuïna, perseguim el guerrer de la carreta d'or, el pastor de la capa de plata, l'estel de Natzaret, etc. I arribem al desert, on tot és silenci i sorra, i de dia et mata la calor i de nit el fred et mata.

Aquesta asseveració, pot mantenir-se avui mateix, entrats al segle XXI? Podria ser aquest l'eix d'un debat a proposar.

5. Josefa Contijoch és irònica o sarcàstica? O, més aviat, ens mostra una visió desacomplexada de la realitat? Es poden buscar en l'obra possibles referents autobiogràfics i fer el comentari d'algun fragment d'aquest estil: *Es deia Joaquina Desviada i feia de psiquiatra.*

➤ Els dies infinits

Edat de lectura

- En tractar-se d'una història lineal on es barregen història i ficció, convé que el lector d'*Els dies infinits* conegui, si més no a grans trets, la història europea del segle XX i

també el seu rerefons sociocultural (lluita de classes, etc.). És recomanable a partir dels catorze o quinze anys.

Argument

L'obra narra la vida de dues dones: Mimí i Maria, l'una rica i l'altra pobra, que viuen amb el segle (1900-2000); l'experiència i la trajectòria vital de cadascuna, emmarcada en els àmbits socials respectius. Dues dones que, tot i haver estat físicament molt a prop en moments determinats, no es coneixeren mai. D'una banda, hi ha la descripció d'una alta burgesia d'origen rural (la Mimí) i, de l'altra, el món dels "humiliats i ofesos" (la Maria).

Estructura

És un conjunt narratiu estalonat en segments narratius breus repartits en sis capítols (de 1900 a 2000) més un pròleg i un epíleg. A partir d'escenaris osonencs (el castell de Roquesalbes, equidistant del Ripollès-Osona-Garrotxa i la ciutat de Manlleu) l'escenari passarà a Barcelona i més enllà (França especialment: Niça, París...) en funció de l'acció de la novel·la (Mancomunitat, Primo de Rivera, República, Guerra Civil, exili...).

Amb la superposició de dues línies biogràfiques contraposades a partir de les quals es va desenrotllant, gairebé cinematogràficament, l'acció, l'autora repassa la nostra història col·lectiva del segle XX (auge de la burgesia, obrerisme, guerra civil, postguerra, franquisme, transició, democràcia...).

Tema

El tema és l'evolució de dues dones a través del temps. Un estudi, al contrari de *Rímmel*, reduït a les dues protagonistes, que adquireixen el rang de dones-símbol, però no per això deixen d'estar ben arrelades a la realitat que Contijoch proposa. Hi ha una preeminència de l'anàlisi sociocultural i històrica per sobre d'aspectes més psicològics, tot i que també n'hi ha. La realitat canviant del nostre país al llarg del segle XX serveix a l'autora per reflexionar on som i qui som; però evita de donar consells.

Personatges

Els dos personatges principals són Gessamina (Mimí) Roquesalbes i Despujol, filla del Castell de Roquesalbes, i Maria Recolons Terricabres, filla de *vilatans empobrissats* de Manlleu.

Les acompanyen un seguit de secundaris: l'Apol·lònia, l'Escolàstica, l'Artur, en Benet... L'importància és inversament proporcional a la seva participació en l'acció narrativa. Contijoch busca una certa "objectivitat" en la descripció dels seus personatges; per tant, òbviament per fer-los més versemblants, la trajectòria vital de Mimí apareix molt més variada –en tant que l'ha de fer desplaçar pels àmbits propis de la gran burgesia per on es mou– que la de la Maria, que viurà sempre al mateix indret, Manlleu, amb incursions esporàdiques a Barcelona. El còmput total de pàgines que afecten la Mimí, doncs, és significativament superior al de les que afecten la Maria.

Una veu en primera persona apareix: *sóc una serp infiltrada al fangar de l'oblit* i s'anirà repetint al llarg de l'obra, personificada, ara i adés, en la Maria i en la Mimí (com una mena de veu en *off* que, en un moment de la narració, es materialitza en "la negra" = Moira. De fet, és present al pròleg com a una "ombra" i a l'epíleg, tot lligant-los argumentalment).

Suggeriments didàctics

1. Per comentar aquesta novel·la cal primer treballar mínimament el context històric. Cal fixar-se en l'evolució de la societat catalana del segle XX i, especialment, en la incidència que tingué la guerra civil i en els factors que la desencadenaren. També cal tenir en compte els escenaris per on transiten els personatges i els factors històrics que els determinen (Niça, París... així com les referències a la pagesia de la Plana de Vic, etc.)
2. La descripció del Castell pot ser el punt de partida per a fer una contraposició d'escenaris i, per extensió, d'estils de vida (burgesos i menestrals):

Un lloc situat en un punt equidistant del Ripollès, Osona i la Garrotxa: el Castell de Roquesalbes, una antiga fortalesa transformada en casal residencial a mitjan del segle XVII. Tot el que s'albirava des de la torre era del pare: els turons del nord, la prada del sud, el bosc de l'est i els camps de conreu de l'oest. També eren seus el cel i els ocells que hi voleiaven. A la clota de llevant hi havia la capella romànica i al costat, encerclat de xiprers i teixos, el cementiri. El conjunt era una pinya encimbellada en un paisatge fascinant de cingles, penya-segats, rierols, boires, planes, pastures, boscos, erms... i, més enllà, la ratlla de França. (p. 12)

3. També es pot analitzar la profunditat psicològica de les dues dones: Tenen cap punt de contacte en llur itinerari vital? Podria qualificar-se aquesta novel·la de "feminista"? Per què uns personatges porten sobrenom i uns altres no (la "Demi Mondaine" o la mateixa Mimí...)?
4. Seria possible fer una adaptació cinematogràfica d'aquest text? Proposar argumentacions a favor i en contra.
5. El tema de la música ocupa un lloc remarcable en aquesta obra:

Ens vam passar dos cursos treballant el cor d'obertura i algunes àries de la Passió segons Sant Mateu de Bach. L'Escolàstica brodava la interpretació de la "Können Tränen". Vam acabar-hi obsessionades, sentint l'orquestració sencera encara que només sonava el violí de sor Leonor i el meu modest contrapunt pianístic. Un gaudi proper a l'èxtasi. Llàstima que en aquells temps no existissin les gravadores, i sort de la memòria auditiva, perquè així he anat pogut escoltant, sempre amb la veu de l'Escolàstica, la salmòdia repetitiva i intrigant dels vuit minuts de la "Können Tränen", que tenia, i té, sobre meu, un efecte hipnòtic (p. 32-33).

Es pot analitzar quan apareix, com i en relació amb què.

6. També es pot proposar una recerca dels modismes, lèxic i girs que l'escriptora fa servir (per exemple: *Fa un dia d'una bovor intensa, reconxo, allavores...*) i determinar en quines circumstàncies de la narració els usa.
7. La "Demi Mondaine" o l'apocalipsi joiós: l'obra ens mostra el París d'entreguerres. Es pot debatre si ens ofereix una visió real, edulcorada o mitificada d'aquest període de la història. Caldria emmarcar el context històric d'aquest període en l'àmbit d'Europa: el problema irresolt de la Primera Guerra Mundial que roman subjacent sota dels "alegres anys vint".

➤ **Ales intactes**

Edat de lectura

L'edat de lectura és transversal. Com diu la mateixa autora (*vaig començar a fer poemes als 13 anys*), la poesia és adequada a cada edat i cada edat en fa la seva interpretació.

Argument

L'obra ens ofereix l'experiència vital de la poetessa emmarcada, a través d'un cert to intimista, en el pas inevitable del temps.

Estructura i tema

El llibre el formen vint-i-cinc poemes de metre variable i intenció vària. Hi ha una multiplicitat temàtica que s'arrecera a través de les ales de la poetessa que romanen intactes al pas del temps: *Compta només el resultat final: / qui ets, què fas i la fràgil volada / d'unes ales intactes*. Fragment del poema "Ales intactes" que dona títol a l'obra (p. 33).

Personatges

En tractar-se de poesia, és la mateixa autora que es defineix a ella mateixa. Cada poema és, de fet, una obra autònoma que compta amb referents literaris propis, explícits o no. Contijoch ens n'enumera uns quants: T.S. Eliot ("Ales intactes"), Salvador Espriu ("Just abans de laudes") i també William Carlos Williams, E. Montale i W. Shakespeare.

Suggeriments didàctics

1. Es pot estudiar la relació entre la poetessa i l'obra produïda. O entre la realitat i la irrealitat/ficció. També es pot comentar el tema de la "sinceritat=versemblança" en l'obra literària: el bon escriptor ha d'ésser un "bon mentider".
2. Segons l'edat de lectura, es pot treballar l'estructura del vers de Josefa Contijoch, analitzar-ne la mètrica i buscar-hi possibles figures retòriques.
3. També es poden resseguir els referents literaris (Eliot, Espriu, l'*Eclesiastès*...) que hi ha a *Ales intactes*.

➤ **Les lentes il·lusions**

Edat de lectura

Com en el llibre anterior, l'edat de lectura és transversal, a partir dels tretze o catorze anys.

Argument

L'obra és un repàs/viatge per la memòria viscuda. Comença amb una declaració d'intencions al poema 1 "Poètica" per concloure el recull al poema 55 amb una mena de "Cant espiritual", d'estil clàssic (versos decasíl·labs encapçalats amb dues significatives citacions de Maria Mercè Marçal i de San Juan de la Cruz). Una desfilada lírica constel·lada d'imatges ben concretes condensades, de tant en tant, en el poema; per exemple: "Després de veure "Nosferatu" de Werner Herzog" (poema 8), que evoca el record d'una imatge cinematogràfica.

Estructura i tema

Multiplicitat temàtica a través dels 55 poemes numerats correlativament i datats (de l'any 1969 a l'any 2000). El poema 52 dona títol a l'obra: *Les lentes il·lusions* [...] *repten pel camí de ponent*. És una visió del pas del temps a través de l'esperança, emparada per la maduresa de l'escriptor, amb una cloenda contundent (el "Cant espiritual" de què he parlat), que rebla el clau de la vida, no pas sense un cert desencís:

*Renta allò brut i rega el que és eixut
d'aquesta carn que és dèbil i pateix
perquè teu és el regne de la llum
i meu és el naufragi en negra nit
teu el poder la glòria i l'esplendor
i meva l'aigua fosca de l'oblit.*

(poema 55, tercera estrofa)

En general, el metre és lliure, per bé que s'alterna amb art major i art menor. Són destacables els alexandrins que apareixen al poema 26, intítulat "Vertiginoses hores". Hi ha també tankes i haikús.

Personatges

Òbviament, la mateixa autora, en primer terme, matisada i concretada per la datació de cada poema. Com el "cànon" que s'esmentava en la seva narrativa, podem resseguir els autors i situacions que més han influït en l'escriptora. Ultra l'esmentada evocació del "Nosferatu" d'Herzog, Contijoch encapçala poemes amb citacions de Fassbinder, Tristan Tzara, Pavese, Montale, M.A. Anglada, Salinas, Elitis, Ungaretti, A. March, Virgili, S. Weil...

Suggeriments didàctics

1. En tractar-se d'una obra poètica força més extensa que *Ales intactes*, fóra interessant fixar-se en el lèxic emprat i analitzar la freqüència i el context en què apareixen mots com *aigua*, *ulls*, *cos*, *cor*, etc.
2. En aquest mateix procés de recerca de mots, és poden relacionar els camps semàntics que lliguen conceptes i idees. Especialment remarcable pot ser el referit a l'aigua (*mar*, *estany*, *riu*, *torrent*...), però se'n poden trobar força d'altres.
3. La mètrica, molt variada en aquesta obra, pot ser objecte d'un estudi detallat: classificació del vers (curt, llarg, tallat), del tipus de vers (hexasíl·lab, heptasíl·lab, decasíl·lab...), etc.

Caldria fer un repàs previ als antecedents i a la influència de la poètica oriental en la poesia catalana (Carner...) per explicar mínimament la tècnica de les tankes i els haikús que la poetessa inclou.

4. Una vegada més, es pot buscar en els poemes la influència cinematogràfica: veure en quins és explícita i en quins altres, més figurada.
5. Els grans autors clàssics que l'autora cita poden ser també objecte d'estudi: quina visió de l'amor ens ofereix: realista o simbolista? Es pot analitzar la possible confluència entre les diverses influències esteticoliteràries rebudes (Maria-Mercè Marçal *versus* San Juan de la Cruz, passant per Rimbaud o Paul Celan).

4. QUÈ HA ESCRIT?

Poesia

- *De la soledad primera*, Barcelona: Trimer, 1964.
- *Aquello que he visto*. Madrid: Alorca, 1965.
- *Tombstone blues*. Manlleu: edició ciclostilada, 1967.
- *Quadern de vacances (una lectura d'«El segon sexe»)*. Barcelona: Amarantos, 1983.
- *Ales intactes*. Barcelona: Columna, 1996.
- *Les lentes il·lusions*. Barcelona: Edicions 62, 2001.

Narrativa

- *Potala*. Barcelona: Laia, 1986.
- *No em dic Raquel*. Barcelona: Laia, 1989.
- *La dona líquida*. Barcelona: Columna, 1990.
- *Rímmel*. Barcelona: Columna - Edicions de l'Eixample, 1994.
- *Amor congelat*. (sota el pseudònim Stella Matutina) Tarragona: El Mèdol, 1997. (Rosa de Pitimini)
- *Tòrrida tardor*. (sota el pseudònim Stella Matutina) Tarragona: El Mèdol, 1997. (Rosa de Pitimini)
- *Els dies infinits*. Barcelona: Columna, 2001.
- *Receptes per estimar: tots els plats de sempre per viure millor*. (Amb Enriqueta Mercadé.) Barcelona: Ara Llibres, 2003.
- *Les vacants: antologia de textos de dones del segle xx*. Vallbona de les Monges: March, 2005.

Narrativa infantil

- *La Marieta i el pi*. Barcelona: Combel, 2002.
- *La Marieta i la festa major*. Barcelona: Combel, 2002.
- *La Marieta i la neu*. Barcelona: Combel, 2002.
- *La Marieta i la nit*. Barcelona: Combel, 2002.

Traduccions

- *Una finestra gebrada*, de Bernard Pozier i Serge Patrice Thibodeau (Seminari de Traducció Poètica de Farrera, VII) Institució de les Lletres Catalanes/Emboscall, 2004.
- *Carrer Ordener, carrer Labat*, de Sarah Kofman, Leonard Muntaner editor, Palma de Mallorca, 2005.

Premis

- Premi Ciutat de Palma de Novel·la (1989): *La dona líquida*.
- I Premi Miquel Martí i Pol de poesia de CCOO (1981): *Quadern de vacances (una lectura d'«El segon sexe»)*.

- Premi Salvador Espriu de poesia de Calafell (1994): *Ales intactes*.
- Premi Màrius Torres (2000): *Les lentes il·lusions*.